

Från Tuessens bodar till Malmöhus slott

Senmedeltida flerbostadshus i danska och skånska städer

Av Solve Johansson

1. Inledning

Författaren arbetar med en arkitekturhistorisk undersökning om flerbostadshusets uppkomst och tidiga utveckling i danska och skånska städer intill 1728 (1).

Mogens Tuessens stenbodar i Naestved, som uppfördes mellan 1477 och 1484, bildar ett radhus bestående av sju från begynnelsen sammanbyggda självständiga bostadslägenheter. Det är det äldsta entydiga och kvarvarande exemplet på ett flerbostadshus i Danmark och Skåne, såväl som i hela Norden. Redan under tidig medeltid fanns det sammanbyggda byggnader, tolkade som handels- och hantverkarsbodar, enligt arkeologiska belägg och otaliga skriftliga uppgifter. Men det är först vid 1400-talets slut vi får ett för undersökningen tillräckligt hållbart underlagsmaterial, framför allt i form av analyserbara byggnader och byggnadsrester. Från 1500- och 1600-talet finns ett flertal kända flerbostadshus, i form av rad- och dubbelhus, men även svalgångshus. Efter branden i Köpenhamn 1728 etablerades här det så kallade Ildebrandshuset, som dock är känt före 1728. Det är ett flervårigt flerbostadshus av modern typ, i regel med en lägenhet i varje våning – ett smalhus, vilket uppfördes i stor skala i spekulationssyfte. Därmed sker ett viktigt steg i utvecklingen av flerbostadshuset som hustyp inom det studerade området. Vi står inför det urbana massbyggnadets genombrott på skandinavisk botten. Det

har varit naturligt att sätta den främre gränsen för undersökningen vid 1728.

I forskningsuppgiften ingår att upprätta en typologi över sådana hus under den avgränsade tidsperioden med utgångspunkt från *belägenhet*, *huvudstruktur*, *exteriör* och *planform*. Avsikten är vidare att härleda de förekommande typerna och de ingående egenheterna till sitt ursprung. Man kan anta att impulser från kontinenten spelat en viktig roll, men även att det inom området vid tiden för flerbostadshusets uppkomst vid slutet av medeltiden fanns redan etablerade byggnadstyper som var lämpliga för ändamålet. I det sammanhanget är bl a den medeltida bodbebyggelsen intressant.

Möjligheten att fastställa om det rör sig om ett flerbostadshus är störst i samband med en byggnadsarkeologisk undersökning. Det skriftliga källmaterialet för den tid som behandlas är i regel alltför bristfälligt. Senare källmaterial än från den avhandlade tidsperioden har visat sig användbart. Det gäller framför allt brandförsäkringshandlingar. Men en retrospektiv metod måste användas med stor försiktighet eftersom bebyggelsen hela tiden är stadd i förändring. Med nya tider har de äldre byggnaderna byggts om för att uppfylla nya krav.

Här ska jag på ett översiktligt sätt presentera de preliminära resultaten vad det gäller flerbostadshusets

uppkomstperiod ca. 1480-1550, med utgångspunkt från några av de bäst kända exemplen. Det rör sig om grundmurade hus såväl som korsvirkeshus. De återfinns i redan nämnda Næstved samt i Malmö, Køge och Ribe, fyra viktiga danska städer under senmedeltiden med flera kända flerbostadshus från denna tidsperiod. Malmö intar en central roll i redovisningen, liksom i undersökningen i stort. Staden befann sig under 1500-talets början i ett mycket expansivt skede med ett mycket stort antal uppförda flerbostadshus, särskilt i form av radhus.

2. Kortfattad begreppsutredning

Med flerbostadshus avses *en hustyp med mer än en ingående självständig bostadägenhet som utgör en sammanhängande enhet utåt* – ett hus. Begreppet pekar på arkitekturen och husets utformning och funktion. I den danska arkitekturforskningen dominerar ett annat begrepp, nämligen lejevåning eller bod i bemärkelsen lejebod. Utgångspunkten tas då i det skriftliga källmaterialet och betoningen läggs vid husets eller snarare lägenhetens upplåtelseform, att det rör sig om hus uppförda i syfte att ge ekonomisk utdelning. Flera historiska undersökningar pekar på att begreppet bod i de danska och skånska städerna bör ses som en förhyrbar enhet, fungerande som bostad, handels- eller hantverkslokal (2). Hans Henrik Engqvist visar i flera sammanhang, bl a i en typologisk översikt av det danska borgarehusets gestaltning och disposition ca. 1500 presenterad på Visbysymposiet 1974, att lejevåningarna (bodarna) fungerade som beståder och byggdes samman till större enheter (3). Han redovisar flera exempel på rad- och dubbelhus.

I min undersökning är informationer om upplåtelseform och därmed motiv till uppförandet intressanta eftersom de belyser viktiga samband, t ex med stadsut-

vecklingen. Men de är sekundära och kräver sin egen historiska undersökning. Det kan därtill vara svårt att fastställa upplåtelseformen till följd av brister i det skriftliga källmaterialet. Det gäller särskilt medeltiden.

Utöver lejevåningar – *hyreshus* – ingår i undersökningen flerbostadshus som upplåtits som *tjänstebostäder*, t ex för kyrkans anställda eller soldater, *fattigbostäder*, s k själabodar, och *ägarebostäder*. Med den senare upplåtelseformen avses de hus eller lägenheter som disponerats av ägaren själv, för eget behov eller för anhöriga. Lägenheternas upplåtelsesform kan skifta inom ett och samma hus.

Fyra huvudtyper av flerbostadshus har konstaterats i Danmark och Skåne intill 1728. Det enklaste flerbostadshuset består av två ingående lägenheter, som placeras bredvid i spegelvänt förhållande till varandra och bildar ett *dubbelhus*. Att addera flera lägenheter i rad efter varandra i form av *radhus* är även det en enkel lösning. I båda fallen kan husen uppföras i flera våningar utan att de förlorar sin karaktär. Undersökningen visar att det under medeltiden, med en främre gräns vid 1550, förekom dubbelhus och radhus. I kronologisk ordning kom radhuset före dubbelhuset. De två andra huvudtyperna tillhör perioden 1550-1728, *svalgångshus* och *smalhus*. De är båda flervåninga. Svalgångshuset förutsätter utvändiga trappor och svalgångar framför de olika lägenheterna. Smalhuset inrymmer en lägenhet i varje våning som nås via invändiga trappor. Till den senare hör flertalet av de s k Ildebrandshusen, vilka etablerades i Köpenhamn 1728 men som typ i Danmark är något äldre.

De planformer som kom till användning i flerbostadshusen var i huvudsak allmänt förekommande. Frågan om det funnits för flerbostadshusen karaktäristiska planformer har dock ställts eller snarare om flerbostadshusen krävt nya planformer.

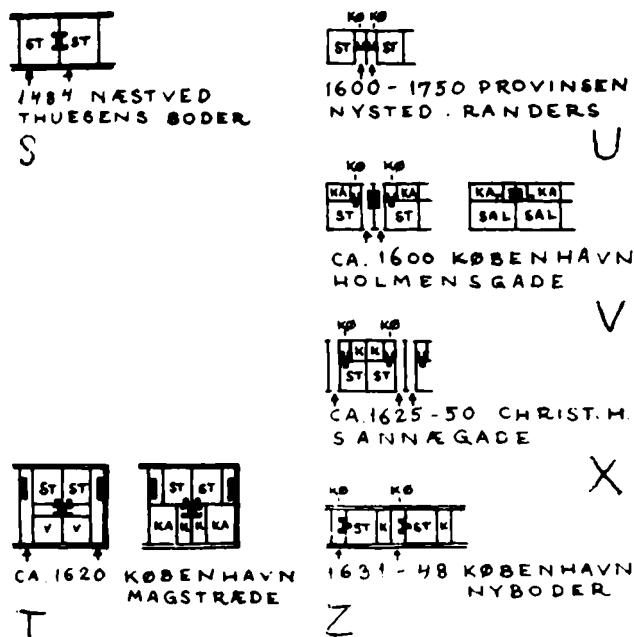

Fig. 1. Typologisk tablå av planformer i lejevåningar (bodar) 1484-1750 ritad av Hans Henrik Engqvist till Visbysymposiet 1974. Efter Engqvist 1976, plansch 3.

I Engqvists typologiska översikt från 1974 presenterad i form av en tablå kan man se att det för »lejevåningens (bodens)« del sker en utveckling mot en väl differentierad planlösning karaktäristisk för dessa hus (fig. 1). I Tuessens bodar (s) består lägenheterna av ett enda rum (invändigt ca. 5×6 m) som ska fylla alla bostadens funktioner – *enrumsplanen*. I början av 1600-talet återfinns i Köpenhamns lejevåningar, som då nådde stor spridning i staden, »den köpenhamnska lejevåningsplanen» (v, x) – som är en *sidogångsplan*. På ett minimalt utrymme (ca 5,5×8,5 m) inryms en ett fack bred förstugång, som går från gata till gård. Om

huset är flervåningt finns här en smal trappa till övervåningen. Vid sidan om förstugången ligger den egentliga bostaden med en bredd på tre fack (ca 4 m). Bostadens främre del upptas av dagligstugan och den bakre av ett kök omfattande ett fack närmast förstugången och vid sidan om det en kammare omfattande två fack. Därutöver redovisas för 1600-talet två andra planformer (t och u, x). Den första kännetecknas av kökets placering i husets mitt och den andra av kökets placering i förstugan (4). Den första är en variant av sidogångsplanen, men den senare bildar en ny typ – *förstugköksplanen*.

Materialredovisningen framöver kommer att visa att det i de danske och skånska flerbostadshusen från senmedeltiden återfinns enrumsplaner och en plan med förstugång i husets mitt och en rumsenhet på vardera sidan – *mittgångsplanen*. I den svenska litteraturen skulle den kallas parstugeplan. I övrigt är bilden osäker. Det har funnits andra differentierade planformer med en funktionell uppdelning mellan bostad och handels- eller hantverkslokal och förmodligen även sidogångs- och förstugköksplaner. Men gjorda undersökningar ger inte entydiga besked.

3. Tidigare forskning

Här vill jag framför allt hänvisa till Engqvists forskning om det äldre danska borgarhusets gestaltning och disposition. I den redan omtalade typologiska översikten presentera lejevåningen (boden) som en typ omkring 1500, tillsammans med den L-formade gården, långhuset och gavelhuset. Tuessens bodar får tjäna som det första och därtill enda medeltida exemplet på typen. I övrigt härstammar exemplen från 1600- och början av 1700-talet, framför allt från Köpenhamn. Alla redovisade exempel ingår i större enheter – rad- och dubbelhus.

Fig. 2. Hotell Tunneln och Jacob Nickelsens gavelhus. Foto S. J. 1982.

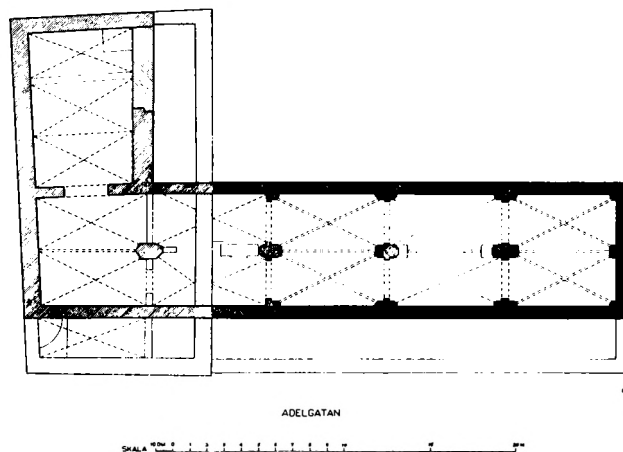

Fig. 3. De höje kledeboder i Malmö, Källarvåningen med markering av murverk från skilda tider. Den mörkaste tonen anger den ursprungliga utsträckningen. Till vänster grundmurarna till Jacob Nickelsens gavelhus från 1519 (?). Vit ton anger modernt murverk från Hotell Tunneln. Rekonstruktion av Nils Gösta Sandblad. Efter Sandblad 1949, s 102.

Inom den danska forskningen har man förbisett de skånska städernas byggnadsbestånd på ett beklagligt sätt. Bilden av förhållandena i Danmark som helhet och kulturområde är därför ofullständig.

För utforskningen av Malmö äldre byggnadshistoria, som har en central roll för kunskapen om arkitekturen i Danmark före 1600-talet, vill jag särskilt nämna Einar Baggers insats. Han uppmärksammade tidigt genom arkivundersökningar bodbebyggelsens stora betydelse i staden under medeltiden och 1500-talet. Därutöver har Bager initierat och deltagit i undersökningar av här intressanta byggnader (5). Under senare tid har sådana byggnader undersökts inom ramen för verksamheten vid Malmö Museums stadshistoriska avdelning, bl a av Rikard Holmberg, Sven Rosborn

och Lars Andersson (6). Holmberg har dessutom behandlat bodbebyggelsen i de skånska medeltidsstäderna i ett vidare sammanhang och på ett uppslagsrikt sätt i form av en artikel i Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1969 och i sin doktorsavhandling 1977 (7).

I Danmark blev de äldre byggnaderna i Næstved, Køge och Ribe tidigt föremål för arkitekturforskningens intresse, däribland de här förekommande senmedeltida flerbostadshusen. Östra delen av Tuessens bodar och trebodshuset väster därom undersöktes grundligt i samband med restaureringen 1965-1967 (8). I övrigt är flertalet enskilda större undersökningar mycket gamla. Det har dock kastats nytt ljus över flera av husen bl a i samband med Engqvists undersökningar i Ribe 1969 och Køge 1978 (9). Därutöver bör

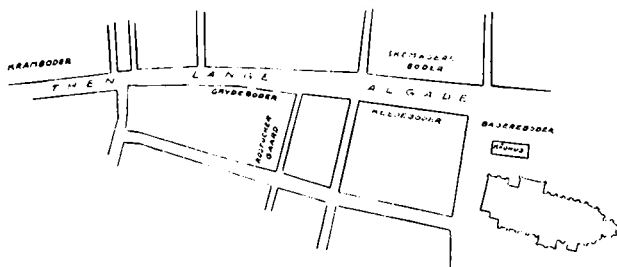

Fig. 4. Adelgatan i Malmö med de här liggande medeltida yrkesbodarna omkring 1500. Rekonstruktion av Einar Bager. Efter Bager 1938, s 9.

Engqvists och Tony Böttcher Munchs mycket ingående undersökning 1974-1975 av Slagtergården i Køge nämnas, även om det rör sig om handelsbodar (10).

4. Radhus

Under hela medeltiden har det funnits byggnader av radhuskaraktär med flera sammanbyggda självständiga enheter, vanligen tolkade som handels- eller hantverkarbodar. Men det visar sig svårt att få en entydig och tillräckligt detaljerad bild av sådana byggnader eller snarare byggnadsrester från tiden före tillkomsten av Tuessens bodar ca. 1484.

Som exempel på en sådan svårtolkad anläggning kan anföras »De höje kledeboder« eller Tunnelkomplexet som låg vid Adelgatan i Malmö och dateras till 1300-talets första hälft (11). Anläggningen kvarstår ännu i form av fem sammanbyggda grundmurade kryssvälvda källare (längd ca 35,5 m, bredd 7,75 m á ca 6×6 m invändigt) (fig. 2 och 3). Den allmän uppfattningen bland dem som studerat komplexet är att det varit en i sin helhet grundmurad byggnad som indelats i flera handelsbodar för stadens klädeshandlare (12). Vid Adelgatan låg omkring 1500 flera s k yrkesbodar (fig. 4). Nils Gösta Sandblad och Bager kan

Fig. 5. Husraden söder om S:t Peders kyrka i Næstved sedd från väster. Från väster Henrik Gottschalks hus, »Trebodshuset« och Mogens Tuessens bodar med modern påbyggnad i öster. Foto S. J. 1980.

Fig. 6. Husraden söder om S:t Peders kyrka i Næstved sedd från öster. Foto S. J. 1980.

belägga att flera av bodarna vid denna tidpunkt var bebodda, utöver att de var förhyrbara (13). Det före-

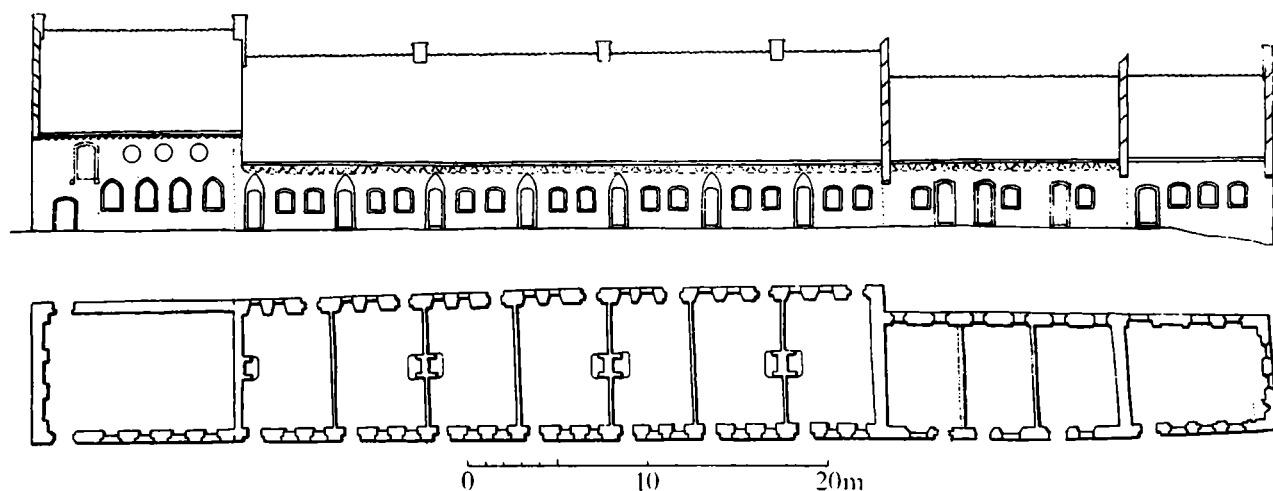

Fig. 7. Husraden söder om S:t Peders kyrka i Næstved omkring 1480-1490. Längsti öster ses Peder Syvs hus som revs 1881 för att ge plats åt skolan som nu ligger här. Rekonstruktion av nödra sidan och bostadsvåningen av Hans Henrik Engquist 1974. Efter Engquist 1976, fig. 7.

faller rimligt att klädeshandlarna redan från början, på ett kontinentalt sätt, bodde där de hade sina varulager. Men i avvaktan på en ordentlig byggnadsarkeologisk undersökning är det svårt att få en mera detaljerad bild av denna anläggning.

Ett annat omdiskuterat exempel är det grundmurade s k trebodshuset i samma husrad som Tuessens bodar vid S:t Peders kyrka i Næstved (fig. 5, 6, 7). Det ligger väster om Tuessens bodar som det är sammanbyggt med. Den östra gavelmuren tillhör trebodshuset. Huset är således äldre än Tuessens bodar. Det omfattade ursprungligen tre separata enrummiga utrymmen (total längd ca. 14 m, bredd 6,5 m, å ca 4×5,2 m) med ingångar från den envåninga nordsidan åt den gränd som bildades mellan husraden och S:t Peders kyrkogårdsmur. I söder består huset av två våningar, en källarvåning som har samma indelning i tre olika

utrymmen. De markeras med var sin ingång. Nordsidan var ursprungligen mycket enkel med stickbågiga öppningar. Det fanns dörr och ett fönster per utrymme.

Trappstegsfrisen tillkom i samband med att huset byggdes samman med Tuessens bodar. Sydsidan var rikast utformad med sammanlagt sex små stickbågiga fönster i spetsbågiga fönsternischer i övervåningen. De tre dörröppningarna till källarrummen har samma utformning. Fönster saknas här, men det finns små luftöppningar.

Arne Nyström, som gjorde undersökningen i samband med restaureringen 1965-1967, menar att trebodshuset är de bagarbodar som 1447 sägs ligga vid S:t Peders kyrka och som fem år innan tilläts uppföras av abboten för Skovkloster (14). Eftersom bodarna saknar eldstäder och fönstren i norr tolkats som öpp-

ningar för handelsluckor menar han att det är ett handelshus (15). För bageriverksamhet såväl som för bostäder erfordras eldstad. Engqvist tolkar byggnaden som ett bostadshus, bl a med hänvisning till den ursprungliga belägenheten helt nära S:t Peders kyrkogårdsmur, och menar att de i tid ligger närmare Tuessens bodar (16).

Härmed över till några mera exempel på flerbostadshus i form av radhus: Mogens Tuessens bodar i Naestved, Strandgårdens bodar i Malmö, Mogens Steens bodar i Køge, Västergatslängan i Jörgen Kocks gård och Jep Nielsens Strandportsbodar i Malmö, i kronologisk ordning från ca 1484-1530.

Mogens Tuessens bodar

Tuessens bodar utgör ett hus som i sin huvudstruktur påminner oss om trebodshuset i väster. Det är en våning högt i norr och två våningar med källare i söder. Det är dock betydligt mycket längre (längd ca 36,5 m, bredd 8 m). De sju lägenheterna var från början enrummiga (ca. 5×6 m) och inrymde eldstäder i husets mittlinje (17). Förekomst av eldstäder pekar på att det rör sig om bostäder, vilket även bekräftas av skriftliga uppgifter, framför allt i det gåvobrev från 1484 som bildar grundlag för husets datering (18). Då överlät borgmästaren Mogens Tuessen till S:t Peder »Thet ny Steenhus, som ieck nw haffuer ladhet opbygge, synden till Kirkegardhen liggendes, som aere syw Bodher oc Bolige, met syv Kaellere huer Bodh, oc ald annen Tilligelss«. Huset uppfördes möjligen för att fungera som bostäder för kyrkans anställda.

Exteriören har en mycket rik sengotisk utformning. Den norra muren kröns av en trappstegsfris, som när hjb l uppfördes tillfördes även den äldre trebodslängan. Det har trappstegsgavlar med höga blinderingar med hängstavar (19). Var och en av lägenheterna har

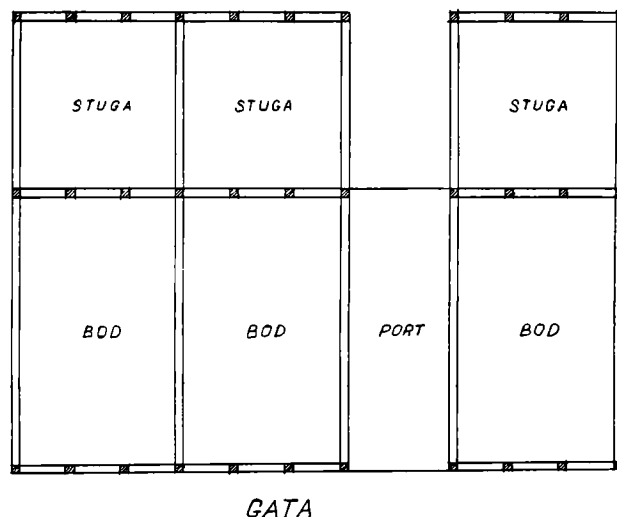

Fig. 8. Strandgårdens bodar i Malmö 1510. Rekonstruktion av Nils Gösta Sandblad. Efter Sandblad 1949, s. 217.

haft två ingångar, en från norr och en i den tvåvåninga södra sidan. Den senare tyder på att det här funnits utvändiga trappor, eventuellt kompletterade med ett svalgångssystem. Men det saknas spår av sådana konstruktioner. Dörröppningarna är stickbågiga och sitter i spetsbågiga dörrnischer. Åt varje håll vetter två små stickbågiga fönsteröppningar. Källaren är indelad på motsvarande sätt men med stickbågiga dörröppningar. Det har smala luftöppningar i likhet med trebodshuset.

Strandgårdens bodar

Från 1510 finns det en skriftlig uppgift från Malmö om uppförandet av ett tvåvåningt korsvirkeshus som torde ha varit ett hus under gemensamt tak – ett flerbostadshus (20). Det beskrivs som »et Hus til Gaden paa 12

Fig. 9. Mogens Steens bodar i Køge vid 1800-talets början. Teckning från Nationalmuseets andra avdelning. Foto: Niels Elswing.

Bindinger, 2 Loft højt, delt i 3 Boder og en Stue inden i Gaarden til hver Bod saerledes og dertil en ny Kaelder under samme Hus paa den østre Side ved Porten«. Huset tillhör den sk Strandgården i kvarteret Skvalperup, mellan Adelgatan och strandmuren. Nils Gösta Sandblad har gjort ett rekonstruktionsförsök med två bodar (handelsbodar) och bakomliggande stugor (bostäder) på ena sidan om en portgenomgång och en bod med stuga på andra sidan (21) (fig. 8). Rekonstruktionen av planformen förefaller rimlig, men proportionerna har sannolikt varit annorlunda. Vi saknar som vanligt måttuppgifter. Med ledning av kunskapen om andra samtida bodar, t ex Slagergårdens torglänga (ca 1500-1525) och Store Kirkestraede 20 (1527) i Køge, vill jag emellertid föreslå följande:

Total längd ca 13 meter och bredd 6 meter (11×4 fack). Varje lägenhet omfattar två lika stora utrymmen, handelsbod och bostad, sammanlagt ca. 3,3×5,6 meter.

Sandblad menar att bodarna legat i huset och stugorna i tillbyggnader (lutor) med hänvisning till att de gatuvända korsvirkeshusen i regel skulle vara för sma-

la för att inrymma två rum bakom varandra. Författaren anser att det är möjligt med tanke på att en handelsbod inte behöver vara särskilt stor. Eftersom huset haft både källare och övervåning finns här utrymmen för varulager och i övervåningen även ytterligare bostadsrum. Vidare kan sägas att huset legat vid gatan förmodligen Adelgatan, vilket förklarar förekomsten av handelsbodar i huset.

Allt talar för att huset uppfördes i spekulationssyfte – som ett hyreshus för tre köpmän eller hantverkare – och som del av en randbebyggelse med huvudbyggnaden liggande inne på tomten. I ovan nämnda dokument bekräftar Otto Nielz Kanik i Roskilde att han övertar Strandgården av kapitlet i samma stad. Där sägs att han skulle nyuppföra ytterligare ett hus i norr vid stranden och förbättra »det gamle Stenhus, som der staar vesten op til« – den förmodade medeltida huvudbyggnaden – och alla andra hus och bodar inom samma gård.

Mogens Steens bodar

1523 stiftade rådmannen i Køge Mogens Steen med

hustru en bodanläggning till förmån för de fattiga i staden (22). Den låg norr om Franciskanerklostrets kyrkogård och beskrevs 1523 som »Stenhuse-Boder« vilka gives till dem som inte förmår att hyra sig Hus. Huset fanns kvar intill 1857 och återgives i en livfull beskrivning från 1805 och på en teckning från ungefär samma tid (23) (fig. 9). Vi får en god bild av såväl exteriör som interiör.

Huset var mycket långsträckt och bestod av tolv dörröppningar. Det hade då sex skorstenspipor och en trappstensgavel. 1805 års beskrivning ger vidare upplysningar:

»Man tänker sig en lang, omtrent $2\frac{1}{2}$ Alen høj, hvid Mur, hvori der er gjort 12 Aabninger, igennem hvilke et Menneske med Nød og naeppe og med krum-bøjlet Ryg kan krybe ind i et lille Rum, hvor der staar en Seng, et lille Bord og en Stol, – saa har man en fuldkommen Idé om dette Antihospital.«

Vi får även veta att det beboddes av 24 fattiga – två i varje lägenhet – och att tillståndet faller tillbaka på Svenskekrigen då anläggningen ruinerades starkt. Enligt en beskrivning från omkring 1850 var byggnaden 78 alnar lång och 10 alnar bred (ca 46×6 m, å 3,8×6 m) (24). Lägenheterna bestod av ett förstukök i den främre delen och stuga i den bakre.

Västergatslängan i Jörgen Kocks gård

Till Jörgen Kocks gård i Malmö hör tre från början sammanbyggda tvåvåninga stenbodar vid Västergatan (längd ca. 17 m, bredd 9,2 m) som uppfördes samtidigt som gården i övrigt mellan 1522 och ca 1526 (25). Till följd av flera omfattande ombyggnader av denna del är en fullständig rekonstruktion omöjlig. Bottenvåningens gatufasad tecknar sig dock klart med tre ensartade lägenheter (fig. 10). Till varje lägenhet hör en stickbågig dörröppning, ett stort stickbågigt

Fig. 10. Jörgen Kocks gård i Malmö. Hörnhuset och Västergatslängan från väster. Foto J. S. 1982.

fönster i en spetsbågig fönsternisch och ett litet stickbågigt fönster. Under de stora fönstren finns nedgångar till de tre kryssvälvda separata källarrummen. Öppningarna är stickbågiga och sitter i spetsbågiga nischer. Övervåningen är svår att rekonstruera eftersom det ursprungliga murverket enbart är fragmentariskt bevarat. Det finns här spår av ett kristensband som förmodligen markerat fönstrens underdel. Fönstren antas ha anslutit till bottenvåningens öppningar med stickbågiga valvbågar. Gårdssidans fasad har inte kunnat rekonstrueras. Gaveln i väster var frilagd 1928 i samband med byggnadet av det nuvarande grannhuset (26). Gaveltrekanten visade spår av en niotinnad trappgavel med krenelerade tinnar. I vindsplanet finns två gluggar i spetsbågiga nischer med kristensreliefer.

Med ledning av ett fåtal ursprungliga murfragment i

bottenvåningen har Holmberg gjort ett mycket försiktigt rekonstruktionsförsök av denna våning (fig. 11). Han förutsätter enrummiga lägenheter (ca. 5,25×7,4) med eldstäder i husets mittlinje (27). Enbart eldstaden i västra gaveln är säkerställd. Senare har Rosborn, med utgångspunkt från samtida Malmöhus, gjort ännu ett försök (28). Han menar att man från gata och gård skulle ha kommit in i en förstuga omfattande ett fack med trappa upp till övervåningen. Trappan har samma bredd som förstugan och antas ha gått från gatusidan. Vid sidan om denna ligger i husets främre del stugan och i den bakre köket. Övervåningen har inte kunnat rekonstrueras. Man får anta att den varit uppdelad i tre utrymmen i likhet med källaren och bottenvåningen. Vägen dit kan ha gått via en utvändig svalgång på gårdssidan lika gärna som invändiga trappor (29).

Lägenheten i öster närmast hörnhuset i gården förvandlades redan vid tillkomstskeket till köksregion åt Jörgen Kocks egen bostad. Med hänvisning till att Jörgen Kock placerade en väsentlig del av sitt kapital i bodar för uthyrning, kan man förutsätta att lägenheterna i Västergatslängan uppfördes i samma syfte (30). Detta gäller de tre källarrummen som kan ha hyrts ut både separat och tillsammans med lägenheterna ovan. Husets belägenhet tyder på att hyregästerna varit köpmän.

Jep Nielsens strandportsbodar

Bager har med ledning av bouppteckningar från 1700-talet gjort ett rekonstruktionsförsök av de bodar som då låg vid strandporten och som kan ledas tillbaka till borgmästaren Jep Nielsen ca 1530 (31) (fig. 12). Här framställs de som grundmurade i två våningar omfattande sex lägenheter. Strandsmuren bildade deras norra vägg. Bottenvåningen innehöll på 1700-talet förstu-

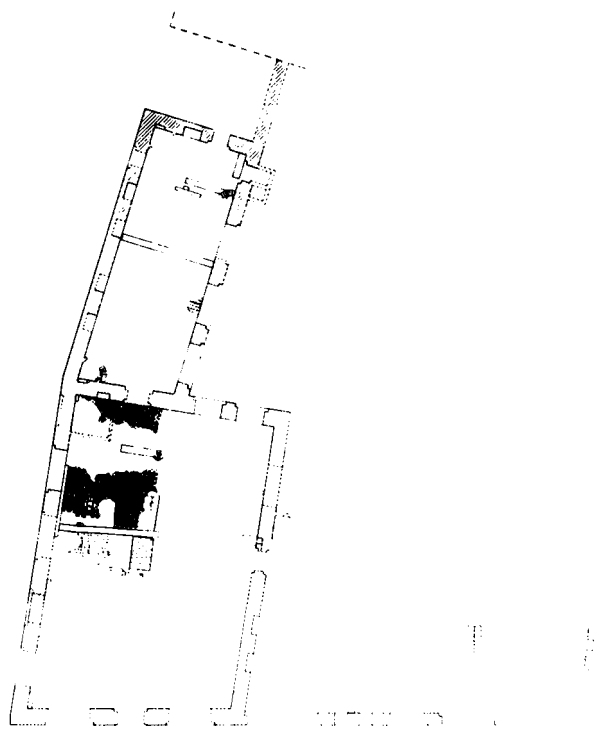

Fig. 11. Jörgen Kocks gård i Malmö. Bottenvåningen. Upp till Stortorgslängan och ned till hörnhuset och Västergatslängan (Västergatslängans längd ca 17 m, bredd 9,2 m). Uppmätning av Rikard Holmberg 1965-1967. Efter Elbogen 4/1979, fig. 4.

ga med kök i den bakre delen mot strandsmuren och vid sidan därom en stuga i den främre delen och en kammar i den bakre.

Rekonstruktionen är osäker eftersom det ligger lång tid mellan det förmodade uppförandet och de skriftliga källor som Bager begagnar sig av. Huset kan ha byggts om under mellantiden och då försetts med den redovisade förstuköksplanen. Att så är fallet tyder upplysningarna i 1692 års besiktningssinstrument på (32). Här

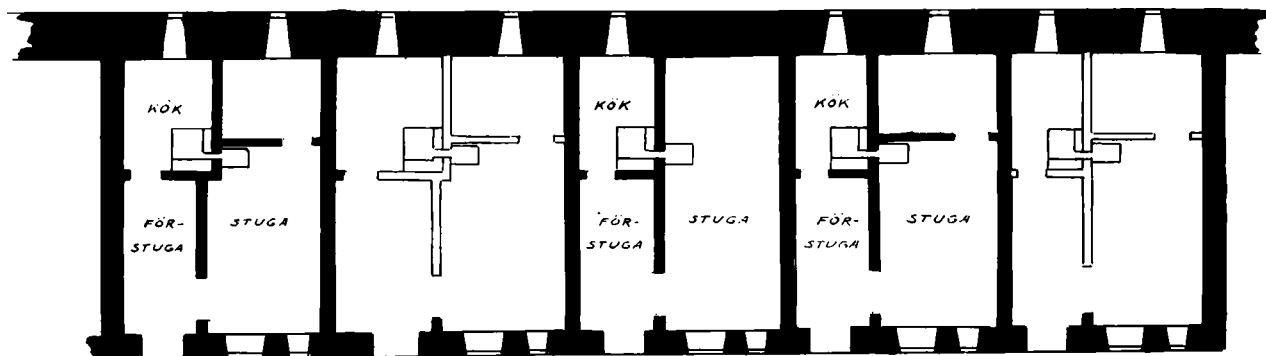

Fig. 12. Jep Nielsens strandportsbodar i Malmö under 1700-talet. Rekonstruktion av Einar Bager. Efter Bager 1971, s 295.

beskrivs bodarna, fem stycken, med orden »1 loft högh, 1 warm stuga, 1 lidet kammer, 1 köck: fra öster til wester 8 aln. Intet gards Rum«. Tre av bodarna ägdes då av borgmästaren Krutmeijer och två av borgmästaren Morbecks arvingar. Beskrivningen ger ingen hållpunkt för fastställandet av planformen, men visar att huset fungerade som hyreshus.

5. Dubbelhus

Dubbelhusen, som vanligen kännetecknas av att de båda lägenheterna är spegelvända i förhållande till varandra, grupperar sig i tid väl till varandra. Det äldsta kända exemplet är det envåninga korsvirkeshuset Store Kirkestraede 20 i Køge från 1527. Huset har tolkats som den återstående delen av en dubbelbod med bostäder. Därtill bör nämnas att det till Slagtergårdens i Køge första del – en tvåvåning enkelbod i korsvirke från

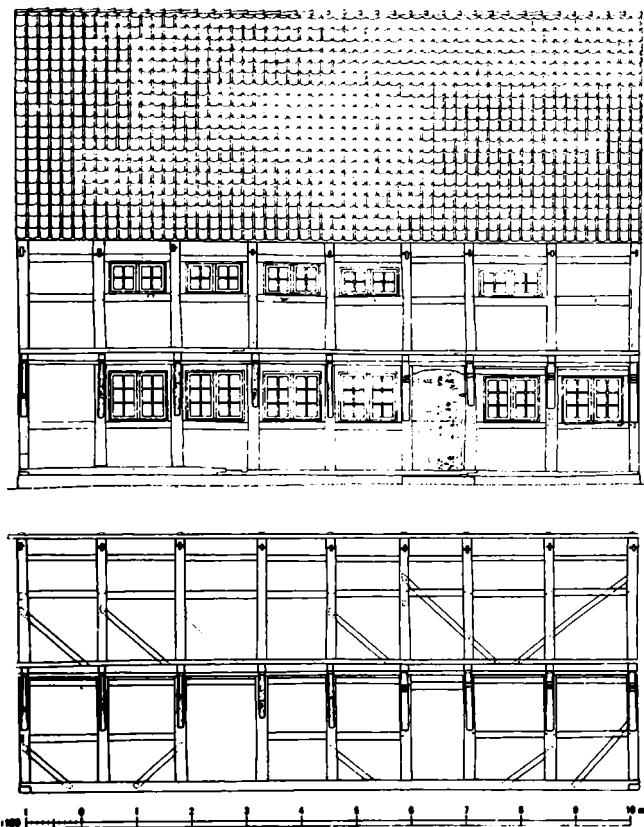

Fig. 13. Slagtergården i Køge. Torgfasaden som den står idag på gården till Køge Museum och rekonstruktion av trebodshuset ca. 1525 utan murverk i jacken. Uppmätning och rekonstruktion av Tony Bødtker Munch 1974-1975. Efter Engquist och Bødtker Munch 1976, s 25.

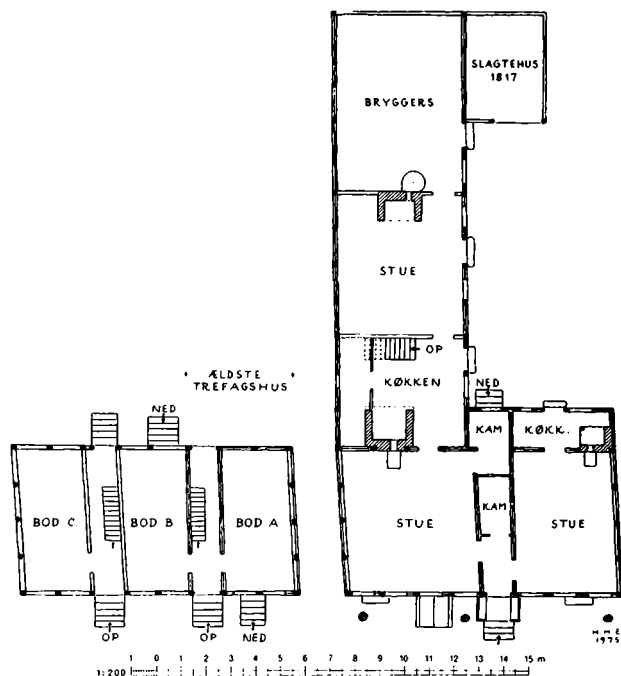

Fig. 14. Slagtergården i Køge, Trebodshuset ca. 1525 och den L-formade gårdens huvudbyggnaders utformning ca. 1815. Rekonstruktion av Hens Henrik Engqvist 1975. Efter Engqvist och Bødtker Munch 1976, s 47.

ca 1500 – tillfördes ca 1525 en tvåvåning dubbelbod, som tillsammans bildade gårdens torglänga. Men denna dubbelbod har fungerat som handelshus, liksom längan i sin helhet (33) (fig. 13 och 14). Dubbelhus i sten känner vi i form av det senaste rådhuset i Ribe från ca 1528 och Rosenvingeska och Kuntzeska husen i Malmö från 1534 respektive 1530-talet. Det förstnämnda husets funktion är oklar. Det kan ha varit ett rent handelshus. De två senare är entydiga exempel. Därutöver har vi slutligen bottenvåningen på Malmöhus slott, som med sina dubbla bostadslägenheter, varav en tillhört länsherren, bör nämnas i sammanhan-

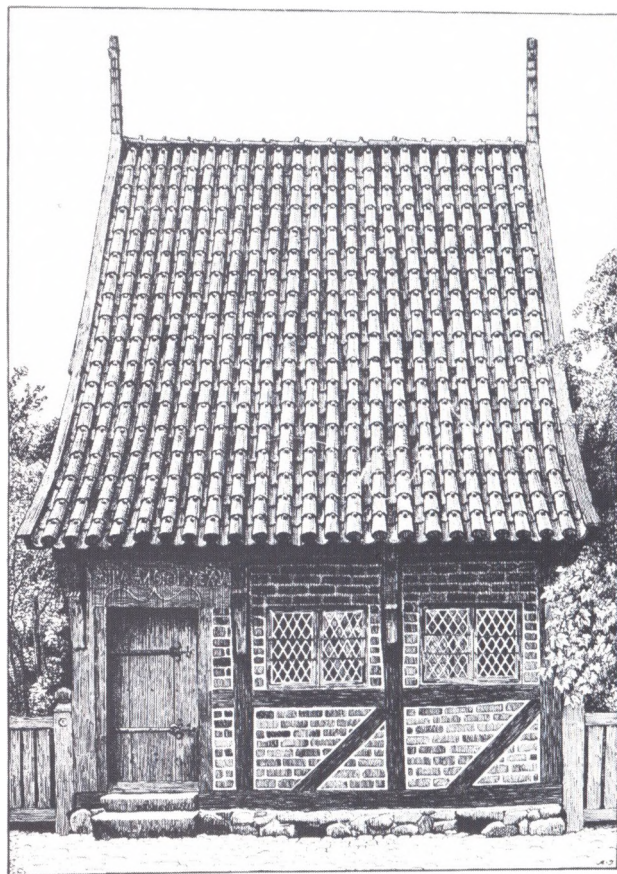

Fig. 15. Store Kirkestræde 20 i Køge. Teckning av Aage Jørgensen i *Fra det gamle Kjøge* 1928, s 115.

get. De tillkom i samband med den omfattande omgestaltningen 1536-1542 och bildar tillsammans med kungsvåningen i övervåningen ett trebostadshus.

Store Kirkestræde 20

Det lilla korsvirkeshuset är beläget strax söder om Køge kyrka och består av en våning och omfattar tre fack

Fig. 16. Store Kirkestræde 20 i Køge. Gatufasaden. Rekonstruktionsteckning av E. Rondahl efter Roland Mejborgs förslag. Efter Mejborg 1888, fig. 39.

åt gatan och är fyra fack brett (ca 4,25×6 m), med murad källare (fig. 15). Ingången är belägen i det norra facket. Nedgången till källaren sker från gården. På dörrhammaren står inskuret med sengotiska bokstäver: ANNA DNI MDXXVII. Inskriften 1527 stäm-

mer väl som datering efter gjorda byggnadsundersökningar bl a i samband med restaureringen 1908 och jämförande undersökningar (34). Det anses allmänt att vi står inför en lägenhet som tidigare motsvarats av minst en fyra fack bred lägenhet i norr med en portge-

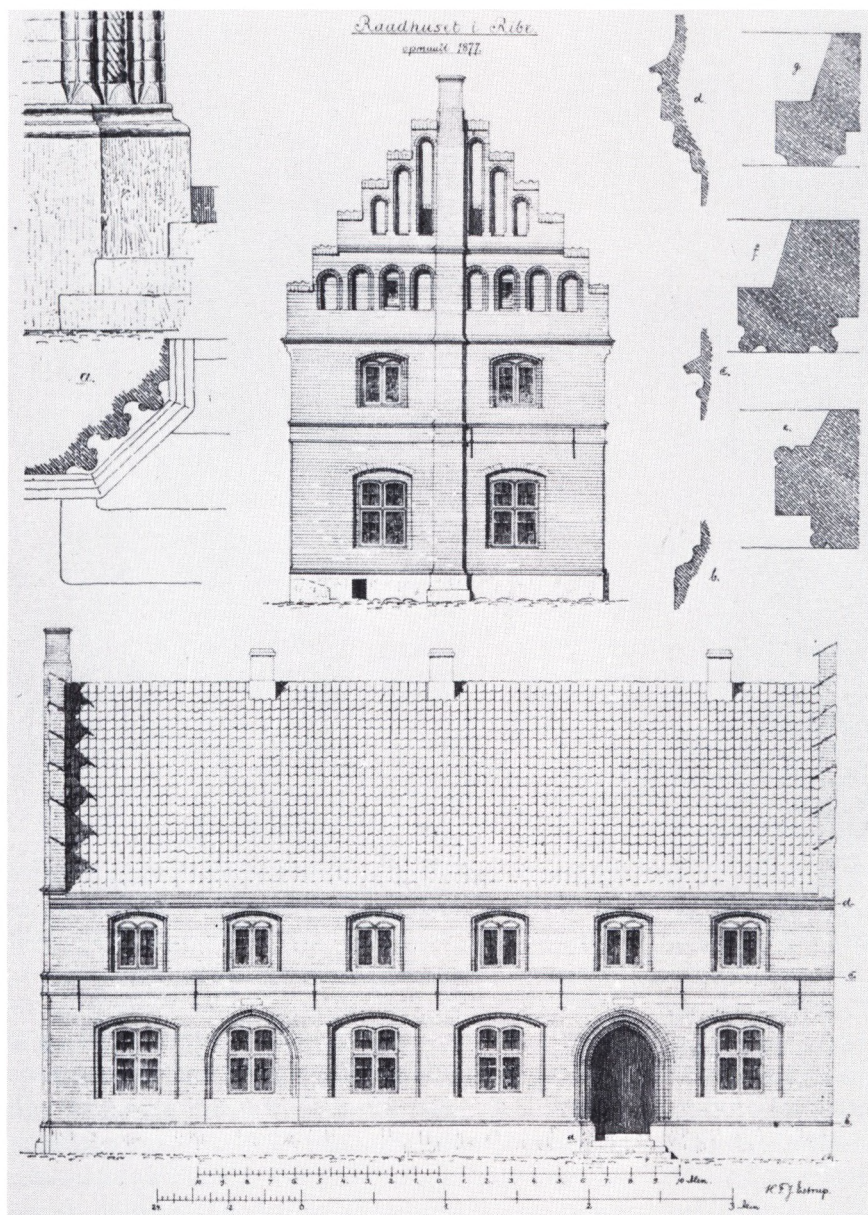

Fig. 17. Rådhuset i Ribe. Södra gaveln och fasaden åt Von Stöckens Plads (längd ca 20 m, bredd 8 m). Uppmätning av H. F. J. Estrup 1877. Efter teckningar af Aeldre Nordisk Arkitektur II 1877, nr. 13.

nomgång emellan. Över den norra lägenhetens dörrhammare torde det ha stått IHESVS MARIA, de första orden i en då vanlig bön om Frälsaren, hans moder och hans mormoder Anna (35).

Roland Mejborg presenterade redan 1888 ett rekonstruktionsförslag utgående från en uppmätning och ej redovisade arkivaliska uppgifter (36) (fig. 16). Här framställs huset som dubbelhus med bostadslägenheter (längd ca 12,5 m). Trots den romantiska framtoningen har senare undersökningar visat att den i allt väsentligt är hållbar. Under senare tid har bl a Engqvist ägnat sig åt huset. Han pekar på skriftliga uppgifter i brandförsäkringshandlingar från 1761 och 1801 (37). Då beskrivs Store Kirkestraede 20 som ett särskilt trefackshus med en »lude» på tre fack mot gården. Grannhuset i norr omfattade sex fack med samma husbredd (fyra fack). Han menar att de två sydligaste facken i det norra huset kan ha utgjort en portgenomgång i enlighet med Mejborgs förslag till rekonstruktion. Nämnas bör dessutom att Niels-Erik Jensen framkastat idén om att huset från början kan ha varit uppfört i två våningar i likhet med Slagtergårdens torglänga (38). På den uppmätning som gjordes 1908 visas i takbjälken två hak för invändiga påbladade rankor av samma slag i bottenvåningen och svarade mot gaveln i Slagtergårdens första enkelbod från ca 1500.

Huset ringa storlek pekar på att lägenheterna varit enrummiga med ingång direkt från gatan. Den 1761 omnämnda »luden« är knappast ursprunglig.

Rådhuset i Ribe

Huset, som inrättades till rådhus 1708 och genomgick sin huvudrestaurering 1892-1894, avtecknar sig klart som ett tvåvånigt grundmurat dubbelhus (längd ca 20 m, bredd 8 m á ca 9,25×7 m) (fig. 17). Fasaden är

vänd åt Von Støckens Plads, i hörnet av Stenbogade och Sønderportsgade, sydost om domkyrkan. Det omfattar sex breda fönsteraxlar, i bottenvåningen med två symmetriskt placerade rikt profilerade spetsbågiga portaler som flankeras av stora stickbågiga stavindeldade fönsteröppningar. I övervåningen sitter sex normalstora stickbågiga fönster med stavar. Granitsockeln är profilerad och mellan våningarna löper en list och under övervåningens fönster och vid takfoten profilerade gesimser. Den norra trappstegsgaveln, som delvis täcks av grannhuset, har tre stora spetsbågiga blinderingar. Den helt synliga södra gaveln är prydd med trappsteg och ett flertal rundbågiga nischer. Här finns en utvändig skorsten. På små kalkstensplattor över portalerna står på latin: »Kristus regerar« och »Kristus segrar« (39).

Det har länge stått klart att det här fanns två separata äldre medeltida stenhus och att den nuvarande utformningen hänger samman med en ombyggnad av dessa. Denna ombyggnad har daterats till 1528 då kanden Niels Torkilsen övertog tomten (40). Engqvist menar att den södra gaveln hör samman med ombyggnaden, men att den norra gaveln härrör från det äldre norra stenhuset (41). Då Niels Torkilsen bodde på annan plats i staden, i sitt residens på Skolegade väster om domkyrkan, är det naturligt att anta att dubbelhuset vid Stenbogade uppfördes för uthyrning (42).

Man kan tänka sig att lägenheterna fungerat som både handelslokaler och bostäder, men planformen är svår att fastställa till följd av flera ombyggnader. Engqvist som följt senare ombyggnader då äldre delar frilades menar att lägenheterna i bottenvåningen kan ha varit indelade med ett rum på vardera sidan om en mittgång (43). Gavelrummen, med eldstäder i gavelmurarna, bör i så fall ha varit dagligstugor och rummen mot husets mitt handelsbodar. Vi kan i så fall

Fig. 18. Rosenvingeska huset i Malmö. Gatufasaden från sydväst. Foto S. J. 1983.

Fig. 19. Rosenvingeska huset i Malmö. Gårdssidan med den västra flygeln från nordöst. Foto S. J. 1983.

placera rådhuset i Ribe i samma grupp som Rosenvingeska och Kuntzeska husen i Malmö.

Rosenvingeska huset och Niels Kuntzes hus

Rosenvingeska huset ligger vid Västergatan och Niels Kuntzes hus vid Östergatan i var sin ända av den gamla Adelgatan i Malmö. De båda grundmurade tvåvåninga dubbelhusen är väl undersökta i samband med restaureringar under senare tid, 1951 och 1965 respektive 1973-1977.

Det Rosenvingeska huset (längd ca 26 m, bredd 9 m å ca 12,5×7 m) är väl bevarat med synligt murverk i rött medeltida tegel, med inslag av tegel i mindre format, i medeltida förband (fig. 18 og 19). I övervåningen löper en profilerad kritstensfris under fönstren. Huset har källare med träbjälklag, som indelats i två

lika stora separata utrymmen, med ingångar från såväl gata som gård. I längden omfattar det tio fönsteraxlar med symmetriskt placerade ingångar i tredje och åttonde axeln. Dörröppningarna, som sitter på sina ursprungliga platser, har liksom källarnedgångarna och samtliga fönster stickbågiga valvbågar. Man kan i murverket se var de ursprungliga fönstren suttit och vilken utformning de haft. Det gäller såväl gatu- som gårdssidan. Man bör särskilt lägga märke till de stora öppningarna i bottenvåningen åt gatan på var sin sida om husets mitt. Åt gården på motsvarande plats, liksom där även i övervåningen, markeras öppningar för priveter. Åt gården ska man därtill lägga märke till de stora öppningarna över ingångarna. I både öster och väster ligger anslutande trevåninga gårdsflyglar i korsvirke. De är sekundära, vilket framgår av att de täcker

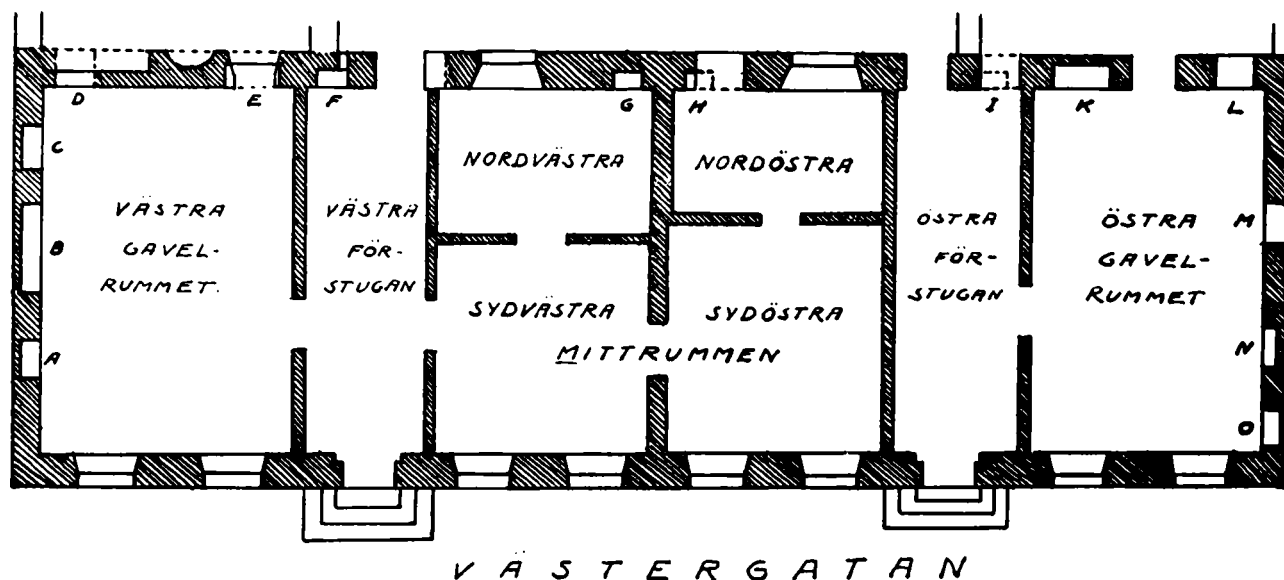

Fig. 20. Rosenvingeska huset i Malmö. Bottenvåningen (längd ca 26 m, bredd 9 m). Uppmätning av Einar Bager 1951. D och L eldstäder, M öppning med tröskel, övriga nischer. Efter Bager 1969, s 40.

var sitt litet fönster och en dörröppning i övervåningen.

Under den västra ingången åt gatan sitter en inskriptionstavla med platttysk text: ACH MINSCHEN ANDENCHE DOCH DINEN STADT WO DY GODT VAN DER AERDEN GHESCHAPEN HADT UNDE WO DE DODT KOMET SLIIKEN NEMEN WECH DEN ARMEN MIT DEME RIICKEN. ANNO DOMINI 1534 (44). Därtill finns här två vapensköldar. Den vänstra med rosen och vingen är borgmästarens i Helsingør Mogens Jensen Rosenvinge vapen och den högra med skölden och två liljor tillhör hans hustru Anne Pedersdotter. Huset har date-rats med utgångspunkt från året i inskriftstavlan. Eftersom Mogens Jensen då var död sedan sex år till-

baka anser Bager att det var hans hustru som stod som byggherre (45).

Husets disposition går att utläsa av exteriören (fig. 29). Det består av två helt lika delar – två tvåvånga bostadslägenheter med handelsbodas i spegelvänt förhållande till varandra. De har i bottenvåningen haft s k mittgångsplan. Vid gavlarna har dagligstugorna legat (två fack breda) och mot husets mitt (två fack) i den främre delen handelsbodas, med stora öppningar för handelsluckor åt gatan och i den bakre delen kam-mare med priveter. Övervåningen har haft en annan planform, med tre fack breda utrymmen i öster och väster och med samma indelning av rummen i mitten. Det finns inte spår efter ursprungliga invändiga trap-por varför man kan anta att man från början kommit

Fig. 21. Niels Kuntzes hus i Malmö. Gatufasaden från sydväst. Foto S. J. 1983.

till övervåningen via utvändiga trappor som gått upp till de dörröppningar som nu är dolda av gårdsflyglarna. De senares ursprung och placering i planformen har inte klarlagts (46). Den västra har högstolpskonstruktion i norr, vilket gör att den här hemma under 1500-talet. Den östra har dubbla snedsträvor i facken vilket leder till en preliminär datering till ca 1600. Det har redan sagts att de i sin nuvarande utformning är sekundära. Det kan från början ha funnits envåriga gårdsflyglar inrymmande de kök som saknas i gatuhuset.

Gatuhusets västra del är försedd med ett rikt målningsbestånd, liksom tapeter, i gavelrummet, varför Bager antar att den lägenheten disponerats av änkan Anne Pedersdotter och att den andra enklare lägenheten varit avsedd för t ex uthyrning (47).

Fig. 22. Niels Kuntzes hus i Malmö. Gårdssidan med den östra flygeln från nordväst. Foto S. J. 1983.

Borgmästaren Niels Kuntzes hus (längd ca 24 m, bredd 8,5 m á 12,5×7 m) nämns första gången 1541, men är förmodligen uppfört samtidigt som Rosenvingeska huset, i början av 1530-talet (48). Husets medeltida karaktär framgår tydligast av de uppstickande trappstegsgavlarna i öster och väster (fig. 21 och 22). I övrigt präglas såväl exteriör som interiör av senare ombyggnader. Väggarna är nu putsade.

Gjorda undersökningar visar hur huset ursprungligen var gestaltat och disponerat (fig. 23). Fasaden åt gatan har i bottenvåningen samma disposition som det Rosenvingeska huset, men med andra valvformer. Ytterfönstren är rundbågiga, dörröppningarna spetsbågiga och de stora bodöppningarna stickbågiga. I övervåningen har det i öster och väster suttit två normalstora och ett litet fönster och över bodöppningarna

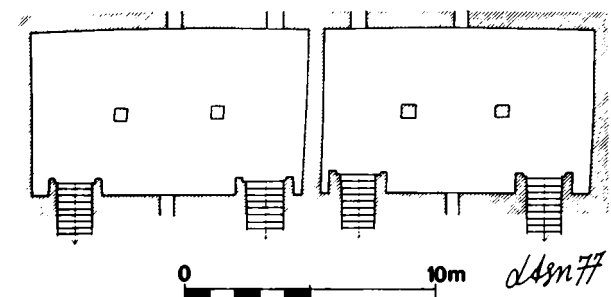
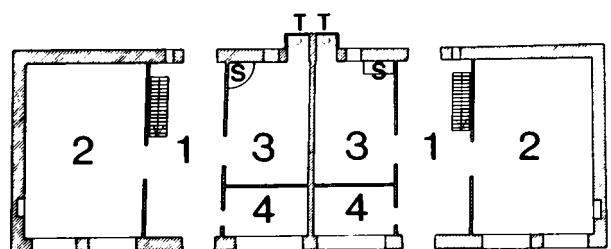
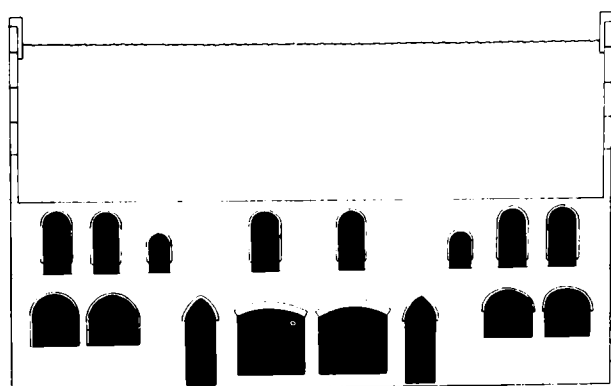

Fig. 23. Niels Kuntzes hus i Malmö. Gatufasaden, bottenvåningen och källaren. Rekonstruktion av Lars Andersson 1977. Efter Andersson 1977.

åter ett normalstort fönster. De har samtliga rundbågiga valvformer. Åt gården har det funnits priveter och gårdsflyglar.

Källarvåningen är välvd med kryssande tunnvalv och indelad i två lika stora delar med dubbla nedgångar från gatan. Bottenvåningens lägenheter har varit av mittgångstyp med samma indelning som i det Rosenvingeska huset. Till denna våning har det redan från början hört kök liggande i gårdsflyglar. Från köken kunde man elda dagligstugornas biläggargugnar. En annan skillnad ligger i att man i Kuntzes hus kunde komma till övervåningen via invändiga trappor placerade i mittgången. Övervåningen hade en indelning med två fack breda genomgående gavelrum, hall i lägenheternas mitt som var bredare åt gatan än åt gården och i husets mitt en smal kammare åt gatan och en bred kammare med privet åt gården.

Den västra lägenheten har varit mera påkostad, med bättre golvbeläggningar och finare målningar än den andra. Man kan anta att den disponerats av Niels Kuntze, medan den östra lägenheten liksom källarna hyrts ut. Båda husens belägenhet och utformning tyder på att de varit avsedda att disponeras av köpmän.

Malmöhus slott

Bottenvåningen i Malmöhus slott har dubbla bostadslägenheter av mittgångstyp av samma slag som i de båda nu nämnda borgurliga dubbelhusen (längd ca 58,3 m, bredd 11 m). Kungsvåningen i övervåningen har samma planform men den är mera långsträckt eftersom den omfattar hela husets längd. Med den senare inräknad står vi inför ett trebostadshus (fig. 24 och 25).

Till de båda dubbellägenheterna kommer man direkt från borggården. I mittgångens inre del mot den tjocka yttermuren ligger en öppen eldstad – ett upp-

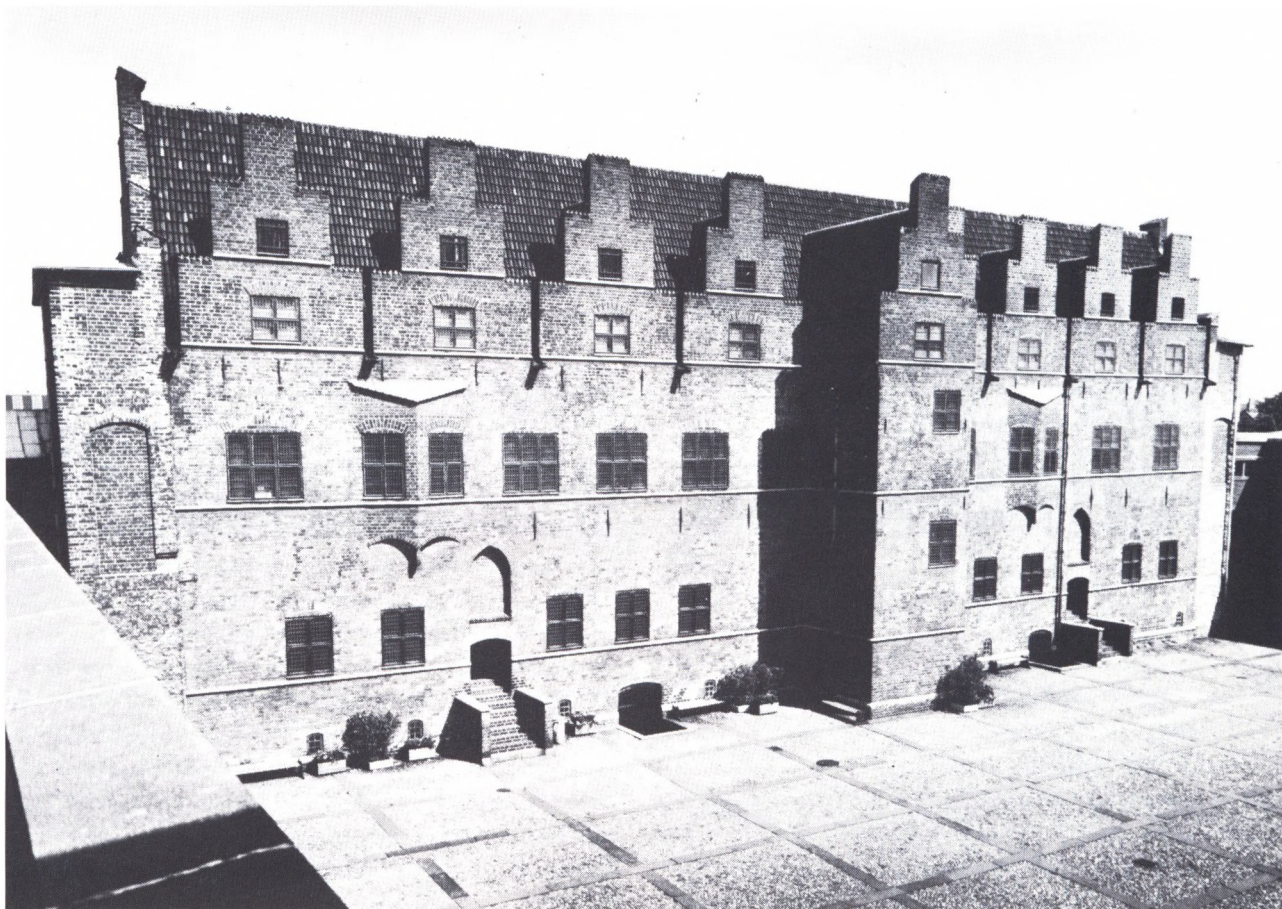

Fig. 24. Malmöhus slott. Borggårdsfasaden från sydväst. Foto Sven Rosborn 1977.

värmningskök. Härifrån har man kunnat elda de biläggargrukar som funnits i intilliggande rum – stugor. I husets mitt har det legat ytterligare ett rum – en kammar.

Malmöhus slott fick denna utformning mellan åren

1536 och 1542. Den västra lägenheten antas ha tillhört länsherren, tillika slottskommendant, eftersom den genom en murtrappa stod i förbindelse med kungsvåningen en trappa upp. Vem som bott i den östra lägenheten har inte klarlagts.

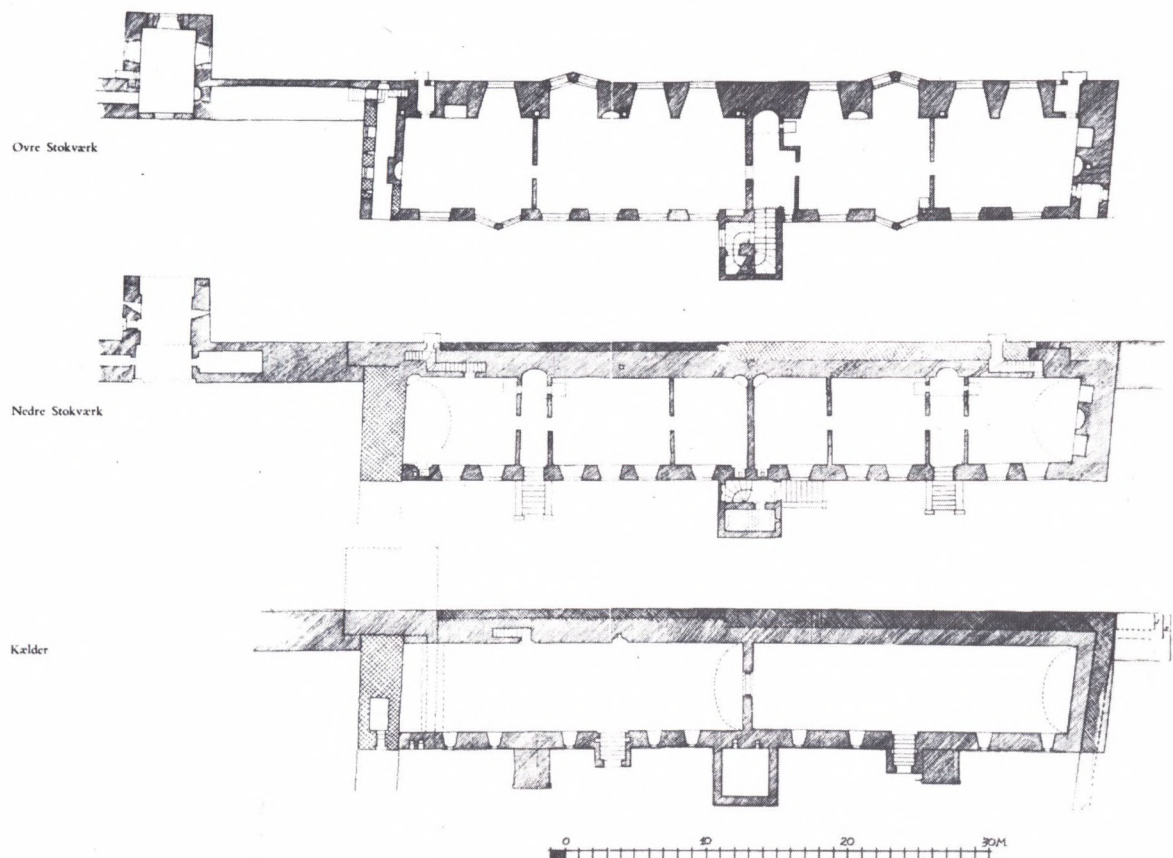

Fig. 25. Malmöhus slott i Malmö. Kungsvåningen, bottenvåningen och källaren (längd ca. 58,3 m, bredd 11 m). Rekonstruktion av Otto Norn. Efter Norn 1949, VII.

6. Avslutning

Genomgången visar att Danmark och Skåne under slutet av medeltiden kan visa exempel på ett flertal flerbostadshus i form av rad- och dubbelhus. Radhuset har förmodligen funnits i området under hela medelti-

den, men de entydiga exemplen tillhör sen medeltid. Dubbelhusen gör sin entré först under 1520-talet. Man kan anta att dubbelhusets etablering som typ är ett resultat av direkta impulser från kontinenten, inte minst om lägenheterna är i spegelvänt förhållande till

varandra. På kontinenten finns det dubbelhus som daterats till romansk tid, men de tillhör framför allt 1400- och 1500-talet och övergången från gotik till renässans. Flerbostadshus i form av svalgångshus har under denna tid inte återfunnits i det danska området, även om vi vet att svalgångshuset som sådant tillhör medeltiden. I några fall kan svalgångar kommit ha till användning, men inte på ett framträdande sätt. Det senare gäller t ex sydsidan av Tuessens bodar och gårdsidan av Västergatslängan i Jörgen Kocks gård.

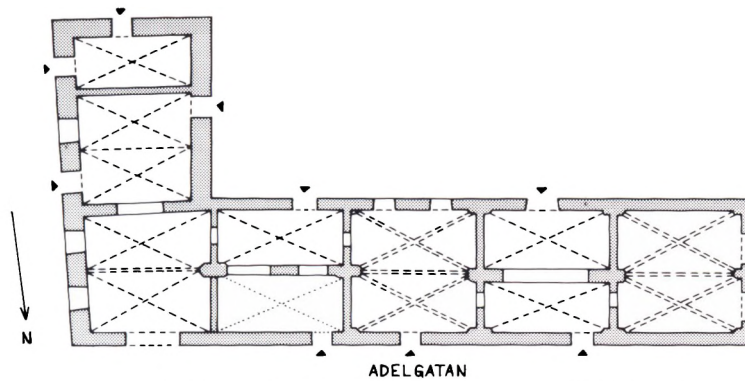
Husens upplåtelseformer har visat sig svåra att fastställa. I flera fall har det förmodligen rört sig om hyreshus uppförda i spekulatssyfte. Det gäller t ex Strandgårdens bodar, Västergatslängan i Jörgen Kocks gård och Jep Nielsens stranportsbodar i Malmö samt Store Kirkestræde i Køge och Rådhuset i Ribe. Tuessens bodar uppfördes möjligen som tjänstebostäder åt de anställda vid S:t Peders kyrka och lägenheterna i Malmöhus slott måste ha varit tjänstebostäder. Mogens Steens bodar i Køge uppfördes som fattigbostäder. Rosenvingeska och Kuntzeska husen i Malmö antas ha uppförts i syfte att den ena lägenheten skulle tjäna som bostad åt byggherren och att den andra lägenheten för uthyrning eller för annan familjemedlem.

Det är tydligt att vi i flerbostadshusen har differentierade planlösningar redan under början av 1500-talet (fig. 26). Tillsammans med den gamla enrumspanen, i Tuessens bodar och Store Kirkestræde, finns det flera exempel på differentierade planformer. Mittgångspanen återfinns i Rosenvingeska och Kuntzeska husen samt i Malmöhus slott och antagligen även i Rådhuset i Ribe. Förstuköksplanen kan ha funnits i Jep Nielsens strandportsbodar, men rekonstruktionen vilar på osäker grund. Mogens Steens bodar har en plan med förstök framför stugan. Det är en planform som är

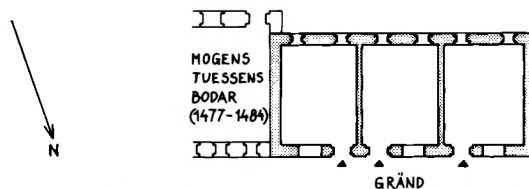
typisk för de senare förekommande svalgångshusen. Strandgårdens bodar antas ha haft en plan med åtskillnad mellan handels- eller hantverkarbod och bostad. Handelsbodar har inrymts även i Rosenvingeska huset och Kuntzes hus. Planformen i Västergatslängan i Jörgen Kocks gård har inte kunnat fastställas.

Slutligen kan sägas att vi har flerbostadshus av både mycket rik och motsatt mycket enkel karaktär. Tuessens bodar och Västergatslängan i Jörgen Kocks gård präglas båda av en rik sengotisk arkitekturstil. Rådhuset i Ribe och Rosenvingeska och Kuntzeska husen, liksom Malmöhus slott, är av monumental karaktär i stil mycket nära renässansen. Övriga exempel, liksom den stora mängden av de senmedeltida flerbostadshus som uppfördes, är mycket enkla.

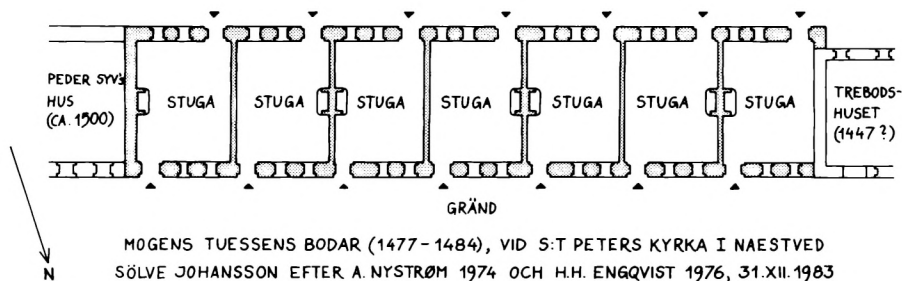
Fig. 26. Typologisk tablå av flerbostadshusens planformer 1484-1542 ritad av författaren 1983. ►

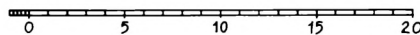
DE HÖJE KLEDEBODER (1300-TALLET ?), VID ADELGATAN/ÖSTERGATAN I MALMÖ
SÖLVE JOHANSSON EFTER W.G. SANDBLAD 1949 OCH S. ROSBORN 1983, 31.XII.1983

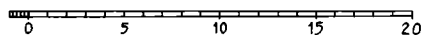
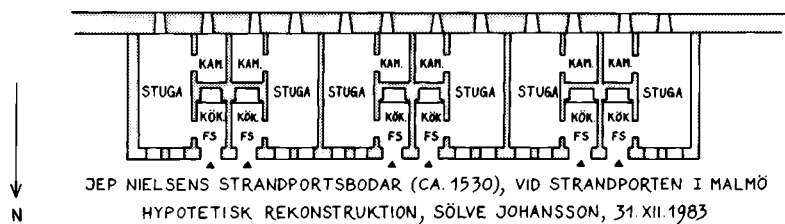
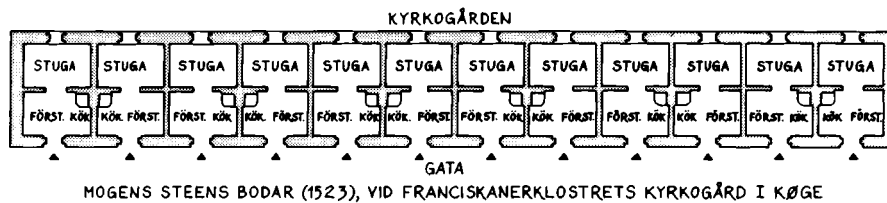
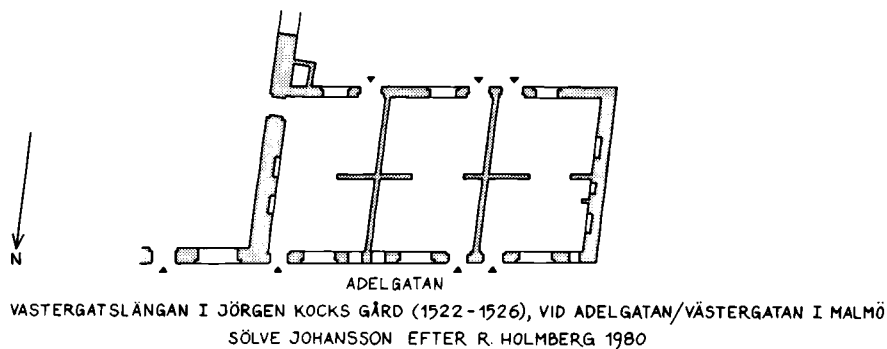
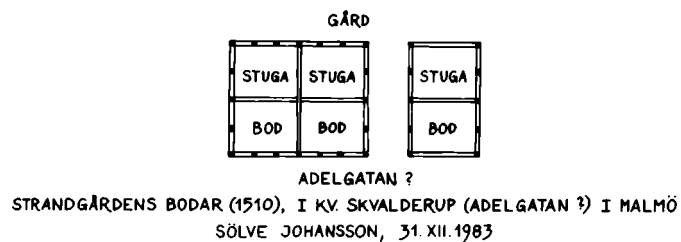

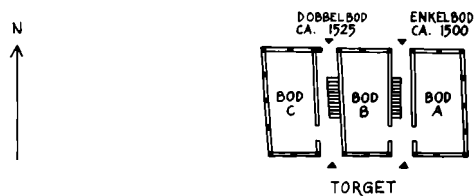
TREBODSHUSET (1447 ?), VID S:T PETERS KYRKA I NÆSTVED
SÖLVE JOHANSSON EFTER A. NYSTRØM 1974 OCH H.H. ENGQVIST 1976, 31.XII.1983

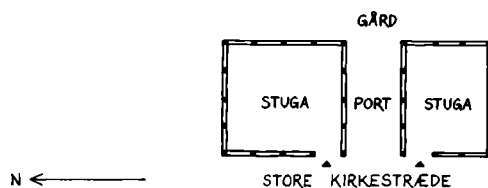
MOGENS TUESSENS BODAR (1477-1484), VID S:T PETERS KYRKA I NÆSTVED
SÖLVE JOHANSSON EFTER A. NYSTRØM 1974 OCH H.H. ENGQVIST 1976, 31.XII.1983

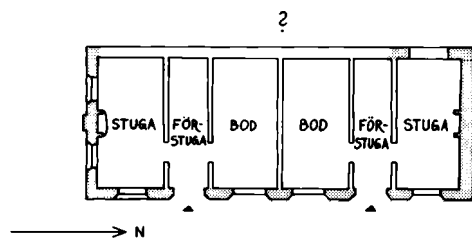

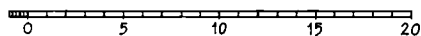
SLAGTERGÅRDENS TORGLÄNGA (CA. 1500-1525), VID TORGET (NU MUSEET) I KØGE
SÖLVE JOHANSSON EFTER H.H. ENGQVIST 1975, 31.XII.1983

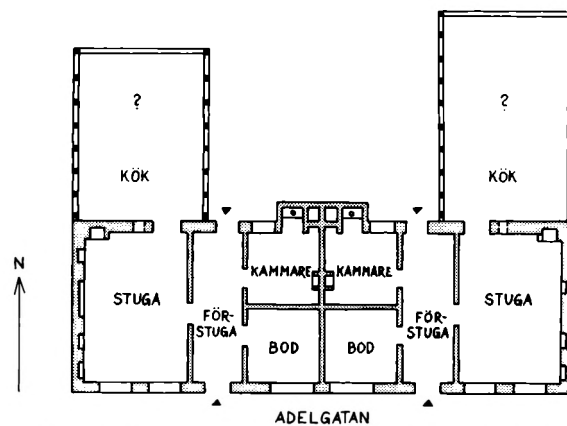

STORE KIRKESTRÆDE 20 (1527) I KØGE, SÖLVE JOHANSSON, 31.XII.1983

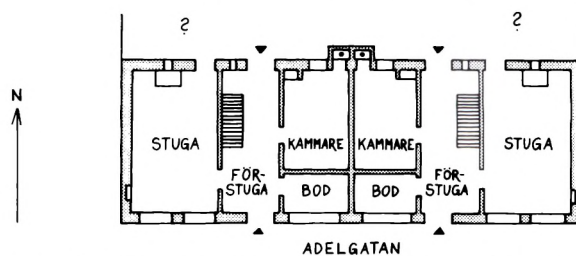

RÅDHUSET I RIBE (1528), SÖLVE JOHANSSON, 31.XII.1983

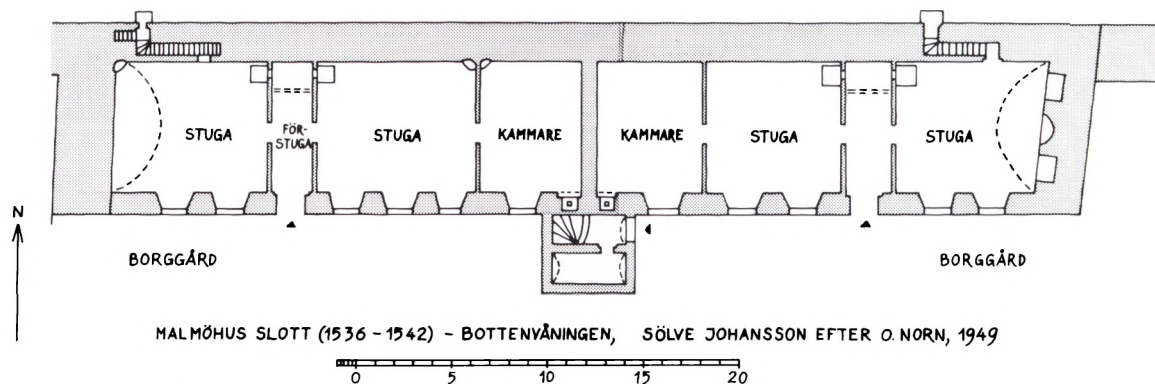

ROSENVINGESKA HUSET (1534), VID ADELGATAN/VÄSTERGATAN I MALMÖ
SÖLVE JOHANSSON, 31. XII. 1983

NIELS KUNTZES HUS (1530-TALLET), VID ADELGATAN/ÖSTERGATAN I MALMÖ
SÖLVE JOHANSSON, 31. XII. 1983

MALMÖHUS SLOTT (1536 - 1542) - BOTTENVÅNINGEN, SÖLVE JOHANSSON EFTER O. NORN, 1949

Noter

1. Undersökningen sker i form av en doktoravhandling i konstvetenskap vid Lunds universitet och påbörjades 1977. För en vidare redovisning i ämnet hänvisas till denna då den når publicerad form. Under arbetets gång har två mindre studier publicerats. En hyresbod i Kristianstad, Arkitekturstudier tilegnet Hans Henrik Engqvist, Khmn 1979, s 53-57 och Torgbodarna i Åbo. Den historiska tidens arkeologi i Finland, Åbo landskapsmuseums rapporter 6, Åbo 1984, s 116-128.
Den förstnämnda behandlar Västra Storgatan 7 i Kristianstad, den kvarvarande norra delen av ett dubbelhus från ca 1640 som författaren undersökte 1977. Undersökningen blev upptakten till avhandlingsarbetet. Rekonstruktionen av planen visar på ett påtalat släktskap med planformerna i de Rosenvingeska och Kuntzeska husen i Malmö från 1530-talet. Huset har s k mittgångsplan med köket liggande i en gårdsflygel. Torgbodarna i Åbo, som har medeltida ursprung, undersöktes i samband med en utredning om flerbostadshusets förekomst i övriga Norden 1980-1981. Den gav negativt resultat i den bemärkelsen att jag inte kunde finna mer än ett fåtal exempel i såväl Norge, Sverige som Finland. De Åboensiska torgbodarna bildade dock utgångspunkt för en diskussion om bodbebyggelsens roll i de nordiska medeltidsstäderna.
2. Här ber jag att få hänvisa till Ingrid Nielsens och Bodil Møller Knudsens undersökningar inom Projekt Middelalderbyen. Se bl a Ingrid Nielsen: Topografiske problemer i det middelalderlige Roskilde III, Historisk årbog fra Roskilde amt 1979. Roskilde 1979, s 59-77 och Bodil Møller Knudsen: Boder, Fortid og nutid 3/1979, Khmn 1982, s 440-444. Därutöver hänvisas till Mogens Bencard: Et middelalderligt bebyggelsesmønster, Arkitekturstudier tilegnet Hans Henrik Engqvist. Khmn 1979, s 35-45. Här diskuteras den medeltida bodbebyggelsen i Ribe såsom del av ett bebyggelsesmønster, med bodarna som en randbebyggelse av uthyrningshus och huvudbyggnaderna liggande inne på tomtarna.
3. Hans Henrik Engqvist: Über die Gestaltung und Disposition des Bürgerhauses in Dänemark um 1500, Häuser und Höfe im Ostseegebiet und im Norden vor 1500, Acta Visbyensia V, Visby 1976, s 173-190.
4. Op cit, s 189. Huset med köket i mitten är ett dubbelhus, Magstræde 17-19 i Köpenhamn från ca 1620. Hus med förstuköksplan finns i landsortsstäderna med exempel från Nysted och Randers 1600-1750 samt i Nyboder i Köpenhamn från 1631-1648.
5. Einar Bager inledde sina undersökningar på 1930-talet och fortgår alltjämt. De baseras huvudsakligen på skriftligt källmaterial. Resultaten sammanfattas i Malmö byggnadshistoria till 1820, Malmö stads historia 1, Malmö 1971, s 255-406. Den största här intressanta enskilda undersökningen gjordes av Rosenvingeska huset i samband med restaureringen 1951 och kompletterades 1965 då gårdsfasaden frilades. I denna undersökning deltog även Rikard Holmberg. Einar Bager: Rosenvingeska huset. Malmö 1969 (1:a uppl. Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1951 och 1952).
6. Den mest omfattande undersökningen av Rikard Holmberg gällde Jörgen Kocks gård som inkluderar tre bodar i den s k Västergatslängan. Den gjordes i samband med restaureringen 1965-67. Rikard Holmberg: Byggnadsundersökningen av Jörgen Kocks gård, Elbogen 4/1979. Malmö 1980, s 67-88. Sven Rosborn och Lars Andersson har undersökt Niels Kuntzes hus då det restaurerades 1973-1977. Den är enbart fragmentariskt publicerad. Sven Rosborn: Niels Kuntzes hus, Ale Historisk tidskrift för Skåneland 2/1974, Lund 1974, s 42-43 och Lars Andersson: Lägenheter och affärslokaler från 1500-talet, Elbogen 2/1977. Malmö 1977, u.p.
7. Rikard Holmberg: Rådhus och gilleshus, bodar och köpmanshus i Skånes medeltidsstäder, Skånes Hembygdsförbund Årsbok 1969. Malmö 1969, s 58-82 och Den skånska öresundskustens medeltid, Acta Archeologica Lundensia in 8° nr. 11. Bonn-Lund 1977.
8. Arne Nystrøm: De middelalderlige stenboder på Sct. Peders kirkeplads Næstved, Næstved 1974.
9. Hans Henrik Engqvist: Bevaringsplan Ribe, utg. av Det særlige Bygningssyn och Ribe kommun. U.o. 1969 och Registrant over bevaringsværdige huse i Køge, utg. av Det særlige bygningssyn. Khmn 1978.
10. Hans Henrik Engqvist och Tony Bødker Munch: Slagtergården fra Torvet i Køge, Køge Museum 1973-1975, Køge 1976, s 5-52.
11. 1349 omnämns »et quinque steenbodhir vaestaen kirkiu et synnan tooryt« och »et paa the samme laengge quinque steenhot-hir, som førre qaar sakth, in occidenti parte«, SD VI; 4449 (1349 20/6). Sven Rosborn tolkar dessa omnämmanden som två bodanläggningar med vardera fem bodar belägna utefter hela norra delen av kvarteret Svanen, ingående i en adelsgård med ett smalt »strede« emellan. Se Rosborns artikel i detta nummer av

- Hikuin, som jag fått del av i manuskriptform. Här redovisas även ett förslag till rekonstruktion av De höje kledeboder på 1530-talet en kort tid före nedrivningen av den då ännu återstående överdelen.
12. Nils Gösta Sandblad: Skånsk stadsplanekunst och stadsarkitektur intill 1658, Skånsk senmedeltid och renässans, utg. av Vetenskaps-societeten i Lund. Lund-Köpenhamn 1949, s 101 ff, Einar Bager: De höje kledeboder, Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1950, Malmö 1950, s 57-67 och Rikard Holmberg 1969, s 67 ff.
 13. Sandblad 1949, Loc cit och Bager 1950, s 58 ff.
 14. Nystrøm 1974, s 18, SRD IV; s 378 (1447) och SRD IV; s 369 (1442).
 15. Nystrøm 1974, s 15 ff.
 16. Engqvist 1976, s 175 ff.
 17. Eftersom huset från början saknade skorstenspipor måste röken då gått direkt upp i loftet.
 18. Danske Magazin I, Khmn 1745, s 269-272 (1484 22/2).
 19. Den östra gaveln var fristående efter nedrivningen av Peder Syvs hus 1881 och mättes upp av Roland Mejborg före uppförandet av latinskolan som nu ligger här. Roland Mejborg: Gamle danske hjem. Khmn 1888, fig. 52.
 20. Rep 2: 11525 (1510 21/4).
 21. Sandblad 1949, s 216 f.
 22. Hans de Hofman: Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve, som forefindes udi Danmark og Norge VII, Khmn 1760, s 441-442. Franciskanerklostret fick i uppdrag att förvalta stiftelsen. Efter reformationen övergick de i stadens hägn.
 23. »Reisen til Hemmestofte«, Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn nr. 94, 6. September 1805, utg. J. Werfel, Khmn 1805, s 1489-1491. Teckningen förvaras på Nationalmuseets andra avdelning. Antikvarisk-Topografisk Arkiv, Københavns amt, Køge, Planer og prospecter og diverse, museet, Pennteckning, Nr. 7930 e, 26×21 cm.
 24. Køge bys historie, utg. Victor Hermansen och Povl Engelstoft, Khmn 1932, s 210.
 25. 1522 kom Jörgen Kock i besittning av tomten som tidigare tillhörde Sorø kloster, Malmö Rådstueprotokoll (Stadsbok) 1503-1548, utg. av Erik Kroman, Khmn 1965, s 48 (1522 14/3). I norra gaveln av hörnhuset finns årtalet 1525 inhugget, vilket tolkats som byggnadsår för denna del. Väggmålningarna i Stortorgslängan har av Otto Norn daterats till ca. 1526, vilket sedan tagits som intäkt för gårdens färdigställande i sin helhet. Otto Norn: De maledede vægdekorationer i Jørgen Kocks gård, Elbogen 4/1979, Malmö 1980, s 91.
 26. Holmberg 1980, s 80 f.
 27. Erik Jofrén och Rikard Holmberg: Arkeologiska och byggnads-historiska fältarbeten 1965, Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1966. Malmö 1966, s 97.
 28. Sven Rosborn: Rekonstruktion av Jörgen Kocks gård, Elbogen 4/1979, Malmö 1980, s 121-126. Presenteras även i detta nummer av Hikuin.
 29. Engqvists rekonstruktion förutsätter en svalgång på gårdssidan och Rosborns förslag invändiga trappor.
 30. Einar Bager: Jörgen Kocks gård och dess ägare, Elbogen 4/1979, Malmö 1980, s 10 ff.
 31. Bager 1971, s 194 f. Dateringen anges som osäker eftersom bodarna nämns först då de övergått till Jep Nielsens arvingar, entydligt först 1589. Malmø Tingbøger 1577-83 og 1588-90, utg. av Leig Ljungberg och Einar Bager. Khmn 1968, s 222-223 (1589 28/7).
 32. Magistratens i Malmö Besiktningsinstrument eller Nummerlængd å stadens fastigheter 1692, Malmö stadsarkiv, 460-464 (ny numrering 423-427).
 33. Engqvist och Bødtker Munch 1976, s 5 ff.
 34. Nationalmuseets andra avdelning, Antikvarisk-Topografisk Arkiv, Københavns amt, Køge, St. Kirkestræde 20, Indberetning av C. M. Smidt 1908 med avbildningar. Undersökningsresultaten sammanfattas i Christian Axel Jensen: Borgerlig bygningskunst, Fra det gamle Kjøge. Khmn 1928, s 114 ff.
 35. Op cit, s 114.
 36. Mejborg 1888, s 38 (fig. 39).
 37. Engqvist 1978, s 12 och 53 f.
 38. Niels Erik Jensen: Østdansk købstadsbindingsverk. Khmn 1980, s 14. Opublicerat examensarbete från Afd. for nordisk arkitekturhistorie og opmåling, Kunstakademiets Arkitektskole i Köpenhamn.
 39. »XPX. REGNAT« och »XPX. VINCIT«. C. N. Termansen; Indskrifter fra gamle Bygninger i Ribe, Fra Ribe Amt, bd. 4. Khmn 1915-1918, s 653 f.
 40. Jacob Kinch: Ribe bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen. Khmn 1869, s 521 ff. Mogens Bencard har ställt sig tvivlande till dateringen och den angivna byggherren. Han menar att det också kan ha uppförts av kaniken Hans Sørensen mellan 1517 och 1528. Bencard 1979, s 41 och 45 (not 46).

41. Engqvist 1969, s 88. Den norra gaveln finns avbildad på en akvarell av I. Ryberg från 1879 tillhörande Hans Stiesdal. Publicerad i Ebbe Nyborg; Om Ribe domkyrkas store ildpande »til præsters og fattige peblings og menige fattigfolks behov og nytte«, Hikuin 7, Moesgård Højbjerg 1981, fig. 14.
42. Jacob Kinch: Ribe bys Historie og Beskrivelse II, Fra Reformationen indtil Enevoldsmagtens Indførelse, Khmn 1884, s 51 f. På den kvarvarande dörröverliggaren till Niels Torkilsens kanikresidens finns i mitten hans vapen – en sju uddad stjärna i en sköld – samt årtalet 1529 omgivet av orden Christus Vincit (Kristus segrar). Den är utförd i ekträ vilket tyder på att huset var uppfört i korsvirke. Det har senare överförts till den nuvarande yngre stenbyggnaden. Termansen 1915-1918, s 651 ff.
43. Resultaten av Engqvists undersökning har meddelats mig muntligen under ett samtal i december 1982.
44. Översättning: Ack mänska, betänk då din lott, hur gud dig skapat av stoft, och hur döden smyger, tjuvänt likt, rycker bort både fattig och rik. Edvin Brugge: Lågtyska inskrifter på borgarhus i Malmö, Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1951, Malmö 1951, s 58 ff.
45. Bager 1969, s 6.
46. 1982 gjorde jag en undersökning av gårdsflyglarna med utgångspunkt från en beskrivning av en av mina studenter, Lise-lotte Israelson, men det var då inte möjligt att göra erforderliga byggnadsundersökningar.
47. Bager menar att Anne Pedersdotter kan ha flyttat till Malmö, som hon hade familjeanknytning till, i samband med makens död 1528. Hon kan ha bott i staden fram till 1554. Den första styrkta ägaren är hennes son Henrik Mogensen, liksom fadern borgmästare i Helsingør. 1571 skriver han till magistraten i Malmö om ett hus i staden som bör vara Rosenvingeska huset. Magistraten hade begärt att han skulle ordna så att gården beboddes av skattebetalande borgare och Henrik Mogensen förklarade att så inte kunde ske till följd av att gården lagts i beslag av officerare och soldater under kriget – Nordiska sjuårskriften 1563-1570. Magistratens ankommande skrivelser 1571 7/7. Malmö stadsarkiv. Bager 1969, s 6 ff och 74 f. Bager menar att den östra lägenheten tillfälligt kan ha disponerats av Mogens Jensens dotter Anne Mogensdotter som ca 1534 för det antagna byggåret blev änka och befann sig i svåra ekonomiska omständigheter. Ibid.
48. Lunds domkapitels arkiv, B:11 (1541 18/3). Landsarkivet i Lund. Om datering och rekonstruktion se Rosborn: 1964 och

Andersson 1977 och genom att jag fått studera gjorda uppmättningsritningar.

Litteratur och källskrifter

- Andersson, Lars: Lägenheter och affärslokaler från 1500-talet, Elbogen 2/1977. Malmö 1977, u.p.
- Bager, Einar: Kronomagasinet, Gamla gårdar i Malmö III. Malmö 1938.
- Bager, Einar: De höje kledeboder, Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1950. Malmö 1950, s 57-67.
- Bager, Einar: Rosenvingeska huset, Malmö 1969 (1:a uppl. Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1951 och 1952).
- Bager, Einar: Malmö byggnadshistoria till 1820, Malmö stads historia 1. Malmö 1971, s 255-406.
- Bager, Einar: Jörgen Kocks gård och dess ägare, Elbogen 4/1979. Malmö 1980, s 7-42.
- Bencard, Mogens: Et middelalderligt bebyggelsesmøster, Arkitekturstudier tilegnet Hans Henrik Engqvist. Khmn 1979, s 35-45.
- Brugge, Edvin: Lågtyska inskrifter på borgarhus i Malmö, Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1951. Malmö 1951, s 52-64.
- Danske Magazin I, Khmn 1745.
- Engqvist, Hans Henrik: Bevaringsplan Ribe, utg. av Det særlige bygningssyn och Ribe kommun. U.o. 1969.
- Engqvist, Hans Henrik: Über die Gestaltung und Disposition des Bürgerhauses in Dänemark um 1500, Häuser und Höfe im Ostseegebiet und im Norge vor 1500, Acta Visbyensia V. Visby 1976, s 173-190.
- Engqvist, Hans Henrik och Bødtker Munch, Tony: Slagtergården fra Torvet i Køge, Køge Museum 1973-1975. Køge 1976, s 5-52.
- Engqvist, Hans Henrik: Registrant over Bevaringsværdige huse i Køge, utg. av Det særlige Bygningssyn. Khmn 1978.
- Hofman, Hans de: Samlinger af publice og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve, som forefindes udi Danmark og Norge VII. Khmn 1761.
- Hofrén, Erik och Holmberg, Rikard: Arkeologiska och byggnadshistoriska fältarbeten 1965, Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1966. Malmö 1966, s 86-102.
- Holmberg, Rikard: Rådhus och gilleshus, bodar och köpmanshus i Skånes medeltidsstäder, Skånes Hembygdsförbund Årsbok 1969. Lund 1969, s 58-82.

- Holmberg, Rikard: Den skånska öresundskustens medeltid, Acta Archaeologica Lundensia in 8° nr. 11. Bonn-Lund 1977.
- Holmberg, Rikard: Byggnadsundersökningen av Jörgen Kocks gård, Elbogen 4/1979. Malmö 1980, s 67-88.
- Jensen, Christian Axel: Borgerlig bygningskunst, Fra det gamle Kjøge. Khmn 1928, s 109-158.
- Johansson, Sölve: En hyresbod i Kristianstad, Arkitekturstudier til-egnet Hans Henrik Engqvist. Khmn 1979, s 53-57.
- Johansson, Sölve: Torgbodarna i Åbo. Den historiska tidens arkeologi i Finland, Åbo landskapsmuseums rapporter 6, Åbo 1984, s 116-128.
- Kinch, Jacob: Ribe bys Historie og Beskrivelse indtil Reformatio-nen. Khmn 1869.
- Køge bys historie, utg. Vicor Hermansen och Povl Engelstoft, Khmn 1932.
- Kinch, Jacob: Ribe bys Historie og Beskrivelse II, Fra Reformatio-nen indtil Enevoldsmagtens Indførelse. Khmn 1884.
- Lundberg, Erik: Herremannens bostad. Sthlm 1935.
- Malmö Rådstueprotokoll (Stadsbok) 1503-1548, utg. av Erik Kro-man, Khmn 1965.
- Malmö Tingbøger 1577-83 og 1588-90, utg. av Leif Ljungberg och Einar Bager. Khmn 1968.
- Mejborg, Roland: Gamle danske hjem. Khmn 1888.
- Møller Knudsen, Bodil: Boder, Fortid og nutid 3/1982. Khmn 1982, s 440-444.
- Nielsen, Ingrid: Topografiske problemer i det middelalderlige Ros-kilde III, Historisk årbog fra Roskilde amt 1979, Roskilde 1979, s 59-77.
- Norn, Otto: Christian III's Borge, Khmn 1949.
- Norn, Otto: De maledede vægdekorationer i Jørgen Kocks gård, Elbo-gen 4/1979. Malmö 1980, s 89-102.
- Nyborg, Ebbe: Om Ribe domkirkes store ildpande »til præsters og fattige peblings og menige fattigfolks behov og nytte«, Hikuin 7, Hoesgård Højbjerg 1981, s 185-204.
- Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn nr. 94, 6. September 1805, utg. J. Werfel, Khmn 1805.
- Nystrøm, Arne: De middelalderlige stenboder på Sct. Peders kirke-plads Næstved, Næstved 1974.
- Rep 2: Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediaevalis, serie II, bd. 6, utg. av William Christensen. Khmn 1934.
- Rosborn, Sven: Niels Kuntzes hus, Ale Historisk tidskrift för Skåne-land 2/1974. Lund 1974, s 42-43.
- Rosborn, Sven: Malmöhus, Från 1400-talets kastell till 1900-talets museum, Årsbok utgiven av Malmö museum 1977, Malmö 1977.
- Rosborn, Sven: Rekonstruktion av Jörgen Kocks gård, Elbogen 4/1979, Malmö 1980, s 121-126.
- Sandblad, Niels Gösta: Skånsk stadsplane-konst och stadsarkitektur intill 1658, Skånsk senmedeltid och renässans, utg. av Veten-skaps-societeten i Lund, Lund-Köpenhamn 1949.
- SD VI: Svenskt Diplomatarium, bd. VI, häfte 1, utg. av Emil Hilde-brand. Sthlm 1878.
- SRD IV: Scriptorum Rerum Danicarum Medii Aevi, bd. IV. Khmn 1776.
- Tegninger af Ældre Nordisk Architektur II. Khmn 1877.
- Termansen, C. N.: Indskrifter fra gamle Bygninger i Ribe, Fra Ribe Amt, bd. 4. Khmn 1915-1918, s 650-678.